

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. № 12.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.12.27>

УДК 338.242

Н. В. Слободянюк,

аспірант кафедри публічної політики, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2126-7500>

**ГЕНЕЗА ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ ТА В
УКРАЇНІ**

N. Slobodianiuk,

Postgraduate student, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

**GENESIS OF THE PREREQUISITES FOR THE FORMATION AND
DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE WORLD
AND IN UKRAINE**

У статті розглянуто етапи становлення соціального підприємництва в світовій практиці та в Україні. Генеза соціального підприємництва в світі розкривається через історичні віхи, до першої віхи дослідники відносять історичних попередників соціального підприємництва, до другої - стадію

зародження соціального підприємництва, до третьої - стадію становлення соціального підприємництва та стадію розвиток соціального підприємництва – до четвертої віхи. Досліджено процес трансформації соціального підприємництва від “діяльності місіонерів” до концепції зі своєю термінологією, теоретичною базою та впровадженням.

Проаналізовано виникнення перших соціальних підприємств, введення дефініції «соціальне підприємство», появу публікацій з проблематики соціального підприємництва та дискусії, щодо визначення соціального підприємництва.

Досліджено причини виникнення феномену соціального підприємництва в його сучасному вигляді, до них віднесено: зростання добробуту населення Землі, підвищення рівня інформованості та правосвідомості, активізація правозахисних рухів, консолідація інших соціальних груп, але в цей же час, усвідомлення недосконалості сучасного суспільства та розчарування в державних інститутах, що в результаті переросло в прагнення громадян змінити життя на краще власними силами.

Досліджено, що термін «соціальне підприємство» в Україні був вперше застосований у 1999 році. З’ясовано етапи розвитку соціального підприємництва в Україні, проаналізовано кожен етап та охарактеризовано всі складові етапів розвитку соціального підприємництва в Україні.

Доведено, що реалізація програм та проектів розвитку соціального підприємництва в Україні відбувається переважно через підтримку міжнародних спонсорів, а не через державну ініціативу.

The article examines the stages of formation of social entrepreneurship in the world practice and in Ukraine. The genesis of social entrepreneurship in the world is revealed through historical milestones, the first milestone includes the historical predecessors of social entrepreneurship, the second - the stage of the birth of social entrepreneurship, the third - the stage of formation of social entrepreneurship and the stage of development of social entrepreneurship - the fourth milestone. The

process of transformation of social entrepreneurship from “missionary activity” to a concept with its own terminology, theoretical basis and implementation is studied.

The emergence of the first social enterprises, the introduction of the definition of “social entrepreneurship”, the emergence of publications on social entrepreneurship and discussions on the definition of social entrepreneurship are analyzed.

It is found that the United States of America became the main “growth center” of social entrepreneurship and the reason for the emergence of the third (civil) sector of the economy along with the public and private sectors was the Reagan administration's attempt in the mid-1980s to reduce the size of the federal government by cutting its budget, as a result of which responsibility for social services was transferred to the regions, while charitable organizations were left without a source of funding and were forced to seek income in the face of growing demand for their services.

The reasons for the emergence of the phenomenon of social entrepreneurship in its modern form are investigated, including: the growth of the welfare of the world's population, increasing awareness and legal awareness, intensification of human rights movements, consolidation of other social groups, but at the same time, awareness of the imperfections of modern society and disappointment in state institutions, which eventually grew into the desire of citizens to change their lives for the better on their own.

It is proved that the term “social enterprise” was first used in Ukraine in 1999. The stages of development of social entrepreneurship in Ukraine are clarified, each stage is analyzed and all components of the stages of development of social entrepreneurship in Ukraine are characterized.

It is proved that the implementation of programs and projects for the development of social entrepreneurship in Ukraine is carried out mainly through the support of international sponsors, rather than through a government initiative.

Ключові слова: соціальне підприємництво, розвиток соціального підприємництва, історичні віхи розвитку соціального підприємництва, програми та проекти з розвитку соціального підприємництва.

Keywords: social entrepreneurship, development of social entrepreneurship, historical milestones in the development of social entrepreneurship, programs and projects for the development of social entrepreneurship.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальне підприємництво є досить молодим видом підприємництва, за допомогою якого вирішуються суспільні та/чи економічні проблеми, що не є охопленими іншими підприємствами через відсутність знань, навичок та коштів у останніх чи відсутністю великої економічної вигоди яка досягаються в процесі реалізації своєї діяльності, оскільки отримання прибутку не є основною метою підприємства, а швидше додатковою.

Соціальне підприємництво набуло значного поширення у світі та стало ефективним інструментом вирішення соціальних проблем. Саме ця особливість соціального підприємництва є надважливою для України сьогодні, зважаючи військову агресію Росії проти України, яка посилила економічний занепад, масове безробіття, інфляцію, соціальне розшарування, корупцію у владі та зростання рівня злочинності.

Соціальне визнання та соціальний вплив є одними з найбільших успіхів соціальних підприємств. Соціальні підприємства безпосередньо відображають існуючі соціальні виклики українського суспільства, які потребують швидких та інноваційних рішень. Вони є невід'ємною частиною розвитку сучасної України та консолідації емоційного та інтелектуального потенціалу людини [5].

Розвиток соціального підприємництва сприяє стабілізації України, при цьому потребує підтримки як української держави так і міжнародних донорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток

соціального підприємництва зробили такі зарубіжні вчені, як: М. Болтон, Д. Борнштейн, Г. Діз, Б. Дрейтон, Й. Кіцкул, М. Маретич, М. Маклін, М. Ніссенз, Т. Лионс, Ф Спреклі та інші.

Серед українських науковців, які досліджують розвиток соціального підприємництва, можна відзначити роботи Б. Андрощука, К. Врублевської-Місюної, М. Гончарової, Н. Гусак, В. Кокотя, В. Колтун, А. Корнецкого, Ю. Лопатинського, А. Любчич, В. Назарук, Н. Обушної, З. Свереди, А. Свинчук, В. Смаль, А. Туманової та інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у здійсненні аналізу й визначені етапів розвитку соціального підприємництва в Україні та світовій практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку деяких експертів, українських соціальних підприємств є близько 1 тисячі, до них відносяться різні за розмірами та місією підприємства, наприклад:

- «WoodLuck» — меблева майстерня, яка працевлаштовує ветеранів і людей, що пройшли реабілітацію від залежностей;
- пекарня «Добрий хліб від добрих людей» у Києві інтегрує людей з обмеженими можливостями, пропонуючи їм можливості працевлаштування;
- громадський ресторан – «Urban Space 100» в Івано-Франківську близько 80% прибутку якого інвестується в місцеві соціальні та культурні проекти;
- «Vbrani» — соціальне підприємство, яке продає в'язані вироби, створені людьми старшого віку;
- благодійний магазин «Ласка» у Києві;
- «Veterano Pizza» — мережа закладів, яка працевлаштовує ветеранів;
- «Горіховий дім» — пекарня-кондитерська з власним виробництвом солодоців;
- «Lady Di Atelier» — інклюзивне ательє, де виготовляють хустини, принти для яких малюють люди з інвалідністю; та багато інших.

Одна з авторів книги «Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін» - Анастасія Свинчук вважає, щоб з'ясувати сутність соціального

підприємництва потрібно розглянути це поняття в історичній ретроспективі, через такі історичні віхи:

Історичними попередниками соціального підприємництва (до середини XIX ст.), були [4, с.22]: монастирі (місце допомоги соціально вразливих верств населення), церковно-приходські школи, створенні за рахунок громади лікарні, навчальні заклади, будинки для престарілих, а також діяльність місіонерів. Їх діяльність мала соціальний ефект, але, здебільшого, носила несистематичний характер, задовольняла потреби і інтереси громади лише частково. Девід Борнштейн автор книги «How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas» [1] відносить до попередників соціальних підприємців: Святого Франциска Ассизького, засновника ордена францисканців; Роберта Оуена, засновника кооперативного руху; Флоренс Найтінгейл, засновницю першого училища для медсестер у Великій Британії, що розробила прогресивні стандарти роботи медсестер і сприяла їх широкому поширенню; Віноба Бхаве, засновника індійського руху «Земля в дар», і багатьох інших.

Стадію зародження соціального підприємництва (середина XIX ст. — остання чверть XX ст.) [4, с.22] характеризує діяльність меценатів і спонсорів, власників промислових і торговельних підприємств, які використовували частину прибутку цих підприємств для фінансування різноманітних соціальних проєктів (загальноосвітні школи, публічні бібліотеки, громадські лікарні, музеї, школи мистецтв), реалізація яких, цілком залежала від можливостей їх фінансування меценатами та спонсорами.

У цей період деякі з найуспішніших соціальних реформаторів сприяли поширенню інновацій, корисність яких в соціально-культурній, освітній, та сфері охорони здоров'я була оцінена так високо, що вони були впроваджені в національних масштабах за підтримки держави чи бізнесу [1].

На стадії становлення соціального підприємництва (кінець XX століття) [4, 23] виникають перші соціальні підприємства (наприклад, фонд «Ashoka», неприбуткова організація роздрібної торгівлі «Ten Thousand Villages»), в

наукову термінологію вводиться поняття «соціальне підприємництво». Соціальне підприємництво як нове економічне явище починає досліджуватися науковцями, з'являються перші публікації з цієї проблематики та обговорюються питання щодо визначення соціального підприємництва.

У 1980-1990 роках соціальне підприємництво переживало бурхливий розвиток — спочатку як ідея, що привертала дедалі більше число прихильників, потім вже в вигляді концепції зі своєю термінологією і теоретичною базою [1]. В цей період відбулося вибухове зростання кількості некомерційних організацій. Якщо до початку 1980-х їх число в усьому світі не перевищувало 100 тисяч, і переважна безліч становили американські некомерційні організації, то до кінця 1990-х їх нараховувалися мільйони, причому саме США стали основним «центром зростання».

В результаті виник новий багатомільярдний сектор економіки - цивільний, або, як його часто називають, третій сектор, поряд з державним і приватним секторами. Згідно з однією з точок зору, поштовхом до його появи стала концепція «нового федералізму» [2], яка подається адміністрацією Рейгана в середині 1980-х, коли була зроблена спроба знизити розмір федерального уряду і скоротити його бюджет. Відповідальність за багато соціальних послуг була перекладена на регіони, при цьому численні благодійні організації позбулися свого головного джерела фінансування і в умовах зростання попиту на їхні послуги були змушені шукати заробіток. Це і призвело до виникнення феномена соціального підприємництва в його сучасному вигляді [3].

Розвиток соціального підприємництва - початок XXI століття [4, 23] ознаменувався суттєвим збільшенням кількості соціальних підприємств, переважно у розвинених країнах. Загострення соціальних проблем у цей період і зацікавленість урядів цих країн у залученні соціальних підприємств до розв'язання соціальних проблем суспільства, обумовило необхідність юридичного оформлення цієї групи підприємств. Саме в цей період були прийняті закони, які визначали статус соціальних підприємств. Одночасно

проблеми соціальних підприємств стають предметом дослідження все більшої кількості науковців.

Називаються і фундаментальніші причини підйому соціального підприємництва в багатьох країнах світу. Це так звана «всесвітня мобілізація» [1] і викликана нею «соціальна революція», коріння якої слід шукати в зростанні добробуту населення Землі, підвищенні рівня грамотності, інформованості та правосвідомості, активізації феміністських і інших правозахисних рухів, консолідації інших соціальних груп і співтовариств. Вирішальну роль зіграла поява нових засобів зв'язку, розвиток транспорту, фінансових інститутів і, як наслідок, падіння або ослаблення багатьох бар'єрів для переміщення людей, що раніше було важко здолати, ідей і грошових коштів: просторових, тимчасових, інформаційних та, зокрема, мовних.

У той же час, разом з усіма цими благами до величезного числа людей прийшло гостре усвідомлення безлічі вад і недосконалостей сучасного суспільства, а також глибоке розчарування в державних і приватних інститутах, нездатних, на їхню думку, впоратися з вимогами часу. Результатом стало прагнення громадян змінити життя на краще своїми силами [1].

На нашу думку, якщо зосередити погляд на Україні, то необхідно відмітити, що зацікавленість соціальним підприємництвом розпочалася в Україні з початком 21 століття.

Термін «соціальне підприємство» вперше був застосований (Counterpart International) наприкінці 1990-х років. Протягом 1999 року організація глобального партнерства Counterpart International, Inc. запровадила термін «соціальне підприємство» для недержавних організацій в Україні через програму навчання та надання грантів, яка тривала до 2002 року [6, с.42].

До попередників соціальних підприємців в Україні Зіновій Свєреда та Юрій Лопатинський [4, с.53] відносять: митрополита Андрея Шептицького за впровадження принципів соціального підприємництва і кооперації у веденні бізнесу на Західній Україні, а також підприємців-меценатів Ханенків, Терещенків, Яхненків, Симиренків, Харитоненків та інших, за інвестування

частини своїх прибутків у розвиток української освіти, культури та соціальну сферу.

Ми підтримуємо думку Богдана Андрущука та Артема Корнецького, які вважають, що розвиток соціального підприємництва в Україні можна розділити на три етапи [5].

Перший етап розвитку соціального підприємництва в Україні тривав з 1991 до 2010 року, коли перші міжнародні донори (наприклад, Агентство Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку) почали впроваджувати концепцію соціального підприємництва в Україні та подбали про повільне, але стабільне становлення цього сектору [5].

Згідно з ст. 14 Закону України від 21 березня 1991 року № 875-12 «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [6, с.5], з метою виконання статутних завдань і цілей зареєстровані громадські об'єднання осіб з інвалідністю, їх спілки мають право здійснювати необхідну господарську діяльність без мети отримання прибутку, а також господарську та підприємницьку діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи, а також підприємств, заснованих на колективній власності громадських об'єднань. Тобто, закон передбачає переваги для ведення підприємницької діяльності людьми з інвалідністю, зокрема визначає фінансування їхніх бізнес-ініціатив із спеціального державного фонду [9], на думку ж інших дослідників хоч це і стало важливим поштовхом для розвитку соціальних підприємств, але не призвело до утвердження терміну «соціальне підприємство» як бізнес-діяльності людей з обмеженими можливостями в ширшому суспільстві [5].

Прототипами класичних соціальних підприємств стали підприємства Українського товариства організацій сліпих та Українського товариства організацій глухих, які почали свою діяльність з 1933 року. У статутах таких підприємств, соціальна складова є основною метою створення і діяльності [4, с.53-54]

Відповідно до угоди між Інститутом сталих спільнот (ISC) і Агентством Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку (USAID) з 2002 по 2008 роки в Україні тривав 6-річний проект „Мережа громадянської дії в Україні” (UCAN), який успішно завершився. Серед досягнень якого потрібно назвати [10]: розбудова громадянського суспільства в Україні; поширення ідеї і практики громадянського представництва; спроба створити сприятливе правове середовище для діяльності неурядових організацій; допомога лідерам і громадам реалізації власного потенціалу; впровадження інноваційних підходів у благодійництві.

У ході реалізації проекту UCAN у 2004 році термін «соціальне підприємництво» вперше став публічним. У результаті навчального проекту, що фінансується USAID та реалізується ISC, виникло 28 фінансово підтриманих соціальних підприємств, деякі з яких продовжують існувати й сьогодні. Прикладом гордості є Літературно-меморіальний музей Михайла Булгакова [11], доходи від якого використовуються для рефінансування музею та благодійного фонду [5].

Другий етап розвитку соціального підприємництва в Україні відбувався з 2010 по 2016 рік, та характеризується формуванням важливих співробітництв, які призвели до розробки окремих програм, а також першими публікаціями статей і книг на цю тему [5].

Так, у 2010 році - за ініціативи Британської Ради в Україні створений Консорціум «Сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні», до якого увійшли Фонд «Східна Європа», Міжнародний фонд «Відродження», комерційний банк «Ерстебанк» та міжнародна аудиторська компанія «PWC» [4, с.54-55]. Консорціумом протягом наступних трьох років, були підтримані проведення тренінгів для тренерів з соціального підприємництва за участі британських експертів, створення 4 ресурсних центрів розвитку соціального підприємництва у регіонах України (Київ, Донецьк, Сокаль, Сімферополь), підготовлений та перекладений «Посібник з планування соціального підприємства» [8].

У вересні 2012 року у м. Києві стартував проект «Всеукраїнський ресурсний центр розвитку соціального підприємництва «Соціальні ініціативи», який виконується громадською організацією «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери «Соціум-XXI [12].

Ми погоджуємося з дослідниками, які вважають 2013 рік — знаковим для розвитку соціального підприємництва в Україні, завдяки таким подіям [4, с.55]:

- перша спроба зібрати інформацію щодо підприємств, які себе вважали соціальними - «Каталог соціальних підприємств України 2013 року», до нього увійшли 41 підприємство з різних галузей та організаційно-правових форм;

- «I Всеукраїнський Форум соціальних підприємців» відбувся у березні, у якому взяли участь 100 учасників, серед яких соціальні підприємства, громадські організації, що прагнули створити соціальні підприємства, решта - донорські, освітні, наукові, державні структури;

- запуск порталу «Соціальне підприємництво в Україні» www.socialbusiness.in.ua - інформаційний майданчик виключно про соціальне підприємництво [13];

- спроба законодавчого впровадження соціального підприємництва народним депутатом України Олександром Фельдманом був підготований законопроект №2508 «Про соціальні підприємства» [14], який був відхилений при розгляді Комітетом Верховної Ради з питань економічної політики.

У 2014 році з'явилося перше українське видання «Кожен із нас творить зміни: соціальне підприємництво та стратегічна філантропія» Катерини Смаглій, яке було видане за фінансової підтримки Фонду підтримки демократії в Україні Посольства США та Програми імені Фулбрайта в Україні [5].

З 2015 року діє Програма Соціального інвестування UMAEF спрямована на забезпечення підтримки приватних підприємств та фізичних осіб-підприємців з метою досягнення соціального та екологічного впливу в Україні через створення механізму доступного кредитування спільно з банківськими

установами, надання тренінгових та консультаційних послуг, коучингу і наставництва. Підхід програми соціального інвестування полягає у наданні кредитів під низький відсоток для сталих соціальних підприємств, консультування та підтримку їх в процесі реалізації та впровадження бізнес-планів [15]. За підсумками 2023 року Програма соціального інвестування збільшила загальну суму кредитів, виданих з 2015 року, до 35 000 000 грн. (близько 1 280 000 доларів США). Загальна сума соціальних інвестицій учасників програми досягла 48 700 000 грн. (близько 1 700 000 доларів США) [16, с.36].

Третій етап розвитку соціального підприємництва в Україні розпочався з 2016 року і триває досі. Він характеризується значним зростанням кількості, як соціальних підприємств, так і міжнародних донорів.

У зв'язку з військовими діями на сході України, з'явилася велика кількість нових вразливих груп населення: внутрішньо переміщені особи (ВПО) та учасники бойових дій, які потребували допомоги і у побуті, і у нових робочих місцях. Багато міжнародних донорських організацій запровадили програми з підтримки ВПО, особливо відкриття власних підприємств [4, с.56].

Наприклад, завдяки фінансовій підтримці Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини, громадська організація ChildFund Deutschland e.V. у партнерстві з Фондом Східна Європа у 2016 розпочали впровадження програми «Сприяння розвитку міжсекторального партнерства в цілях захисту інтересів дітей: залучення ВПО до активних учасників процесу» [9], програма сприяє та зміцнює співпрацю між громадськими організаціями, представниками місцевої влади та бізнесу в Донецькій, Луганській, Харківській та Одеській областях, які опікуються дітьми та людьми, які постраждали від війни, опікуються їх реабілітацією та освітою, а також прагнуть подолання конфліктів, протидії корупції та впровадження економічної сталості в цих регіонах [5].

Проект «Соціальне підприємництво як інноваційний механізм вирішення питань суспільного розвитку» реалізується ChildFund Deutschland

е.V. та Фондом Східна Європа у 2016-2019 рр. є одним з компонентів комплексної програми «Сприяння розвитку міжсекторного партнерства в цілях захисту інтересів дітей: долучення ВПО до активних учасників процесу». Метою проекту – є створення підґрунтя для розвитку соціального підприємництва у східних областях України задля покращення соціальної та економічної ситуації вразливих груп населення, об'єднуючи зусилля бізнесу, влади та місцевої громади. [17]. Проект передбачав проведення тренінгу з фінансуванням 3 соціальних підприємств, на суму до 5 000 євро. Створення мережі тренерів у різних регіонах України дало поштовх до формування локальних освітніх осередків соціального підприємництва [9].

В 2016 році інтерес до соціального підприємництва виявили й українські університети. Курс «Соціальне підприємництво» був вперше проведений у Львівській бізнес-школі Українського католицького університету. Курс «Соціальне підприємництво», як вибірковий, був запроваджений у бакалаврській програмі Школи соціальної роботи Національного університету «Києво-Могилянська Академія» [4, с.56].

«II Всеукраїнський Форум соціальних підприємців» пройшов у листопаді, на який зголосилося вже 300 учасників, що втричі більше, ніж на першому форумі [4, с.56].

«Каталог соціальних підприємств України 2016 року», до якого увійшли 150 підприємств, які ретельно відбиралися у відповідності до критеріїв, розроблених заздалегідь [4, с.56].

Крім того, Європейський комітет регіонів, консультативний орган ЄС, у своєму проекті висновку «Цілі Східного партнерства на 2020 рік: сприяння місцевим і регіональним органам влади» від 4-5 липня 2018 року відвів ключову роль соціальним підприємствам. Він також закликав до «конкретних дій з розвитку соціального підприємництва як форми неформальної освіти серед молоді та дорослих на місцевому та регіональному рівнях, яка вирішує місцеві проблеми, генерує дохід, створює робочі місця та сприяє соціальним інноваціям на місцях» [5].

Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС) впроваджується з квітня 2015 року до грудня 2020 року, спрямовано на зміцнення муніципального сектору в Україні, впровадження ефективного демократичного управління та прискорення економічного розвитку шляхом: підвищення спроможності українських міст у сфері демократизації врядування та місцевого економічного розвитку; створення сприятливого середовища для розвитку малого та середнього бізнесу; підтримки процесу децентралізації та інтегрованого планування розвитку на місцевому, регіональному та національному рівнях [18, с.2].

У рамках проекту ПРОМІС, у 2017 було розроблено рекомендації щодо інклюзивного розвитку бізнесу [9], що звертають увагу на важливість залучення всіх суспільних груп до економічної діяльності. Завдяки проекту «ПРОМІС» було розроблено онлайн курс «Соціальне підприємництво та конкурентоспроможність» [19], який розміщено на освітній онлайн платформі ED-Era, та випущено посібник «Що слід знати про соціальне підприємництво» [18], у 2020 році консультанти проекту розпочали роботу з об'єднаними територіальними громадами (ОТГ) з метою створення перших місцевих програм розвитку соціального підприємництва [9]. В результаті Вінницькою міською радою була затверджена Програма розвитку соціального підприємництва Вінницької міської ОТГ на 2020-2022 [21].

1 березня 2018 – 31 жовтня 2020 року в Україні тривав наймасштабніший проект із розвитку соціального бізнесу - «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою “знизу”», за фінансової підтримки ЄС, який втілює консорціум із восьми організацій громадянського суспільства України, Литви та Латвії на чолі з Українським форумом благодійників [20]. У рамках проекту було проведено понад 20 інформаційних заходів з соціального підприємництва по всій Україні та 8 хакатонів, переможці та переможниці яких потрапили на навчання до інкубаційної програми і заснували власні соціальні підприємства [9], крім цього у 2019 була опублікована Зелена книга соціального підприємництва в Україні [6] яка

висвітлює специфіку соціального підприємництва в Україні як явища, розкриває його сутність, існуючий стан, визначає тренди та перспективи розвитку. «Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга.» була опублікована у 2020 році та описує першочергові завдання та можливу логіку дій уряду України в галузі розвитку соціального підприємництва [22]. В межах проекту було підготовлено посібник «Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу» [23].

Починаючи з 2019 року запрацювала «School of ME»: школа усвідомленого підприємництва — громадська організація слеш стартап однодумців, який розробляє і впроваджує проекти з соціального, шкільного, молодіжного підприємництва для досягнення ціннісних змін у підприємницькій екосистемі. Результатами роботи School of ME є: 15 проектів (поточні та завершені); 202 підприємств та команд отримали підтримку; більше 2,2 тис. людей взяли участь у проектах та скеровано на розвиток усвідомленого підприємництва 27 млн. грн. [24].

Громадська організація «School of ME» у партнерстві з ChildFund Deutschland e.V. і Центром підприємництва УКУ (LvBS) за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччини запустили проект «Active Social Entrepreneurship in Ukraine», що стартував у червні 2019 року та у рамках якого [24]: було створено соціально-підприємницьку Платформу на базі Центру підприємництва УКУ (LvBS); відкрито Акселератор для соціальних підприємств; проведено Тренінги про соціальний бізнес у загальноосвітніх школах з фокусом на 3 областях: Львівській, Донецькій та Луганській; створено Фонд підтримки соціальних підприємств в Україні.

Неформальну освіту для молоді щодо соціального підприємництва здійснює Українська соціальна академія (УСА). УСА – неприбуткова організація, яка має на меті розвиток соціального підприємництва. Академія артикулює своє завдання як виховання професіоналів у соціальному підприємстві та змінотворців, котрі розвивають державу [25]. З 2019 вона

запустила пре-акселератор та акселератор з соціального підприємництва для безкоштовного навчання усіх бажаючих. Метою акселератору є допомога учасникам в удосконаленні своїх продуктів та послуг, випробуванні їхньої бізнес-моделі і підприємницьких компетенції, а також масштабуванні та залученні інвестиції [9].

УСА також розробила програму «Соціальне підприємництво: інклюзія» — це програма з розвитку бізнес-ідей, що включає бізнес-інтенсив, менторство та пітчінг на надання інвестицій. Мета програми — допомогти інклюзивним соціальним проектам стати фінансово стійкими та сприяти створенню соціальних підприємств, які вирішують проблеми людей з інвалідністю та інших вразливих груп. Програма реалізується за підтримки фонду Renovabis [26].

Завдяки роботі Фонду Східна Європа та німецькій неурядовій організації ChildFund Deutschland e.V. за фінансової підтримки Федерального Міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини, курс за вибором «Соціальне шкільне підприємництво» (СШП) рекомендований Міністерством освіти і науки України, він розрахований на 35 навчальних годин та опановується учнями впродовж одного навчального року. Підійде школярам від 8-го до 11-го класу, в тому числі – сформованим міжкласним групам [24]. Про створення соціального шкільного підприємства в українських умовах детально описано у Посібнику "Соціальне шкільне підприємництво: твій перший стартап", який також схвалено МОН України до використання в загальноосвітніх навчальних закладах [27]. Під час проєкту було надано підтримку 18 школам, для заснування учнівських компаній. Таким чином, у селах і містечках України створили шкільні фірми, що працюють у найрізноманітніших сферах: від бджільництва – до вирощування овочів мікрогрін та розроблення трендових аксесуарів. Розвивається експертне середовище та методологічна база. Як наслідок – усе більше українських шкіл долучаються до створення соціальних підприємств [28].

Ми погоджуємось зі вченими, що вважають досягненням 2020 року - заснування Українського соціального венчурного фонду (USVF). USVF створюється організаціями-партнерами School of ME, Kinderhilfswerk ChildFund Deutschland, Western NIS Enterprise Fund та SILab Ukraine. Український соціальний венчурний фонд інвестує та підтримує соціальні підприємства, в основі бізнес-моделей яких лежить досягнення соціальних та екологічних змін, шляхом надання допомоги у розмірі до 3 000 євро [9]. USVF здійснює процес відбору та мінімізації ризиків [29] шляхом: проходження навчальних програм від ключових гравців екосистеми соціального підприємництва в Україні; інформування українських соціальних підприємців про можливості отримання інвестицій (через заходи й інформаційні канали організацій-засновників, а також їхніх партнерів); прийом заявок відбувається протягом року; розгляд заявок та відбір проєктів для інвестування відбувається двічі на рік; відібрані проєкти запрошуються до процесу due diligence для ухвалення фінального рішення щодо інвестицій; інвестиційний комітет ухвалює рішення щодо надання інвестицій відібраним соціальним підприємствам; операційна команда готує та узгоджує договір щодо умов надання інвестицій; індивідуальний супровід з досвідченими менторами та експертами для розвитку підприємств та надання доступу до спеціалізованої експертизи.

Пандемія COVID-19 та криза, спричинена нею, не стали на заваді розвитку соціального підприємництва в Україні як феномену, а навпаки перетворились на стимули до пошуку нових форматів роботи. У 2020 було ініційовано та реалізовано спільний проєкт громадської організації «Простір 500» та Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України» – «#SimpleSE: “Поширення та масштабування успішних моделей соціального підприємництва”», що покликаний підтримати бізнес-асоціації, громадські організації, організації з підтримки бізнесу, зміцнюючи спроможність їхньої участі у процесах розвитку соціального підприємництва в Україні. У його рамках засновано інкубаційну онлайн-програму «#SimpleSE: соціальне

підприємництво – це просто!, а також підготовлено та випущено посібник «SimpleSE: Про соціальне підприємництво – просто» [9].

Навесні 2023 року USVF та SIlab Ukraine у партнерстві з 1to4 Foundation провели експрес онлайн-інкубатор для створення та розвитку соціальних підприємств взяли участь 25 команд. За результатами навчання експертним комітетом (11 менторів та експертів) було відібрано соціальні підприємства до інвестування (6 підтриманих стартапів). Фінансова підтримка в розмірі 1,5 млн. грн., на створення та розвиток соціальних підприємств, була надана за сприяння Civic та The Possible [29].

Social Impact Award (SIA) – це найбільший соціобізнесовий інкубатор для молоді в Європі. SIA підтримує молодих соціальних підприємців на ранніх стадіях розвитку інноваційних бізнес-рішень, спрямованих на вирішення соціальних викликів, що стоять перед суспільством. Зараз SIA працює у 20 країнах Європи, Африки та Азії та охоплює понад 6000 молодих соціальних підприємців. Інкубація відбувається таким чином, щоб посилити фокус на менторстві та створенні прототипів. В 2018 році SIA заходить в Україну і разом з місцевою організацією “Українська соціальна академія” допомагає 15 командам вивести свої ідеї на новий рівень. В 2019 році Міжнародний саміт SIA проходить в Україні, збираючи понад 100 переможців з усього світу на три дні для спілкування, розвитку навичок та святкування. School of ME стає хостом SIA Ukraine у 2021 році організація скерувала свою унікальну експертизу та найкращих людей, щоб зробити SIA в Україні еталонною [30].

SIA Ukraine 2021 завершився чудовою гібридною конференцією Social Impact Day в Unit.city. Не дивлячись на повномасштабну війну, School of ME змогли провести SIA Ukraine 2022 в онлайн форматі. Завдяки цьому до інкубатору доєдналися представники українською молоді, які були вимушені покинути країну. В результаті Інкубацію успішно завершили 20 команд, а нагороди отримали 5 команд. SIA застосовує гібридний підхід у всьому світі та успішно реалізує 18 програм у часи війни, конфліктів та криз [30].

У вересні 2024 року оголошено переможців Social Impact Award Ukraine 2024 за рішенням журі виграли фінансову підтримку у розмірі 1500 доларів: TTYou Package (1 місце) — екологічне рішення багаторазових упаковок для піцерій; Мурашник (2 місце) — молодіжний центр з гейміфікованими навчальними програмами для молоді; HomeGarden (3 місце) — інноваційний застосунок для того, щоб почати вирощувати овочі вдома. Проведення Social Impact Award Ukraine 2024 стало можливим завдяки підтримці Western NIS Enterprise Fund, SAP та Ukrainian Social Venture Fund [30].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.
Отже, проведене дослідження засвідчує, що історичними віхами соціального підприємництва є наступні: історичні попередники (до середини XIX ст.); стадія зародження (середина XIX ст. — остання чверть XX ст.); стадія становлення (кінець XX століття); стадія розвитку соціального підприємництва - початок XXI століття.

Ми підтримуємо думку, що до фундаментальних причин підйому соціального підприємництва в багатьох країнах світу належать поява нових засобів зв'язку, розвиток транспорту, фінансових інститутів і, як наслідок, ослаблення багатьох бар'єрів для переміщення людей, ідей і грошових коштів.

Розвиток соціального підприємництва в Україні можна розділити на такі етапи: перший етап з 1991 до 2010 року, коли міжнародні донори почали впроваджувати концепцію соціального підприємництва в Україні та подбали становлення цього сектору; другий етап з 2010 по 2016 рік, характеризується формуванням важливих співробітництв, які призвели до розробки окремих програм, а також першими публікаціями книг на цю тему; третій етап з 2016 року і триває досі, характеризується зростанням кількості, як соціальних підприємств, так і міжнародних донорів.

Література

1. Bornstein D. How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas, Updated Edition. Oxford University Press, USA, 2007. 384 с.

2. Учасники проектів Вікімедіа. Соціальне підприємництво. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальне_підприємництво (дата звернення: 11.11.2024).
3. Understanding social entrepreneurship: The relentless pursuit of mission in an ever changing world / ed. by L. T. S. New York : Routledge, 2012. 296 p.
4. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник. / А. Свинчук та ін. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с. URL: https://krliman.gov.ua/upload/editor/soc_biznes.pdf.
5. Androshchuk B., Kornetskyu A. Sozialunternehmertum: Ein effektives Instrument zur Bewältigung sozialer Herausforderungen in der Ukraine?. *Ukraine-Analysen*. 2018. № 210. С. 17–20. URL: <https://doi.org/10.31205/ua.210.03> (дата звернення: 15.11.2024).
6. Український Форум Благодійників. Зелена книга соціального підприємництва в Україні. Київ : Social Business In UA, 2019. 101 с. URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/zelena-knyha-sotsial-noho-pidpryemnytstva-v-ukraini/
7. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-ХІІ : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
8. Спреклі Ф. Посібник з планування соціального підприємства. Брит. Рада, 2011. 71 с. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/posibnik_z_planuvannya_socialnogo_pidpriemstva.pdf.
9. Любчич А., Врублевська-Місюна К. Деякі аспекти становлення та розвитку соціального підприємництва. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). URL: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1\(16\)-3](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1(16)-3) (дата звернення: 24.07.2024).
10. Проект „Мережа громадянської дії в Україні” ISC/UCAN повідомляє про завершення своєї діяльності. *Ресурсний центр ГУРТ*. URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/278/> (дата звернення: 17.11.2024).

11. Музей Міхаїла Булгакова. *Музей Міхаїла Булгакова*. URL: <https://bulgakovmuseum.com> (дата звернення: 17.11.2024).
12. У Києві відкрився Всеукраїнський ресурсний центр розвитку соціального підприємництва. *Ресурсний центр ГУРТ*. URL: <https://gurt.org.ua/articles/15747/> (дата звернення: 17.11.2024).
13. Головна. *Соціальне підприємництво в Україні*. URL: <https://socialbusiness.in.ua> (дата звернення: 17.11.2024).
14. Про соціальні підприємства: Проект Закону України від 11.03.2013 № 2508. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46025.
15. Програма соціального інвестування - UMAEF. *UMAEF*. URL: <https://umaef.org/uk/programs/impact-investing/> (дата звернення: 17.11.2024).
16. Річні звіти - UMAEF. *UMAEF*. URL: <https://umaef.org/uk/media/wnisef-annual-reports/> (дата звернення: 17.11.2024).
17. Соціальне підприємництво як інноваційний механізм вирішення питань суспільного розвитку. *Фонд Східна Європа* |. URL: <https://oldsite.eef.org.ua/program-project/sotsialne-pidpryyemnytstvo-yak-innovatsijnyj-mehanizm-vyrishennya-pytan-suspilnogo-rozvytku/> (дата звернення: 17.11.2024).
18. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво. Київ: Федерація кан. муніципалітетів; Проект міжнар. техн. допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2017. 58 с. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/social_entrepreneurship_guide-web-1.pdf.
19. Соціальне підприємництво та конкурентоспроможність. *EdEra*. URL: <https://ed-era.com> (дата звернення: 17.11.2024).
20. Про проєкт. *Соціальне підприємництво в Україні*. URL: <https://socialbusiness.in.ua/about/> (дата звернення: 17.11.2024).
21. Програма розвитку соціального підприємництва Вінницької міської ОТГ на 2020-2022 роки. URL: <https://2021.vmr.gov.ua/ContentLibrary/b5ae2f52-4d95-4717-a301->

[с3132844360e/1149/Програма%20розвитку%20СП%20проект%20від%2013.03.pdf](https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/rozvytok-sotsial-noho-pidpryemnytstva-v-ukraini-bila-knyha/) (дата звернення: 17.11.2024).

22. Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга. Під загальною редакцією Валерія Кокотя. – К.:, 2020. – 98 с.
URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/rozvytok-sotsial-noho-pidpryemnytstva-v-ukraini-bila-knyha/.

23. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу : навч. посіб. / ред. А. О. Корнецького. Київ : Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.
URL: <https://www.prostir.ua/?library=sotsialne-pidpryemnytstvo-posibnyk-dlya-vykladachiv-kursu>.

24. Active Social Entrepreneurship in Ukraine #ASEU. *School of ME*.
URL: <https://schoolofme.me/aseu> (дата звернення: 21.11.2024).

25. Українська Соціальна Академія – все про компанію. *Happу Monday*.
URL: <https://happymonday.ua/company/ukrayinska-sotsialna-akademiya> (дата звернення: 21.11.2024).

26. Соціальне підприємництво: інклюзія. *Impact Hub Odessa*.
URL: <https://impacthub.odessa.ua/sotsialne-pidpriemnitstvo-inklyuziya/> (дата звернення: 22.11.2024).

27. Соціальне шкільне підприємництво // Матеріали. *School of ME*.
URL: <http://www.schoolofme.me/sse> (дата звернення: 21.11.2024).

28. Засновано 18 соціальних шкільних підприємств: Фонд Східна Європа підбив підсумки проєкту. .: *Ресурсний центр ГУРТ*.
URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/70333/> (дата звернення: 21.11.2024).

29. USVF ЗБІТ 2023. *Google Docs*.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1T98Fhx0nCt9t91XczZrDx9LXh6gEKeu9/view> (дата звернення: 21.11.2024).

30. Історія - Social Impact Award Ukraine. *Social Impact Award Ukraine*.
URL: <https://ukraine.socialimpactaward.net/history/> (дата звернення: 21.11.2024).

References

1. Bornstein, D.(2007), *How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas*, Oxford University Press, USA.

2. wikipedia (2024),” Social entrepreneurship”. available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальне_підприємництво (Accessed 11 November 2024).
3. Kickul, J. and Lyons, T. S., (2012), *Understanding social entrepreneurship: The relentless pursuit of mission in an ever changing world*, Routledge, New York, USA.
4. Svynchuk, A.A. Kornets'kyj, A.O. Honcharova, M.A. Nazaruk, V.Ya. Husak, N.Ye. and Tumanova, A.A. (2017) *Sotsial'ne pidpryemnytstvo : vid idei do suspil'nykh zmin* [Social entrepreneurship: from idea to social change], TOV «Pidpryemstvo «VI EN EJ», Kyiv, Ukraine.
5. Androshchuk, B. and Kornetskyy, A. (2018), “Sozialunternehmertum: Ein effektives Instrument zur Bewältigung sozialer Herausforderungen in der Ukraine?”, *Ukraine-Analysen*, [Online], vol. 210, pp. 17–20. <https://doi.org/10.31205/ua.210.03>.
6. Ukrains'kyj Forum Blahodijnykiv (2019), *Zelena knyha sotsial'noho pidpryemnytstva v Ukraini* [Green Book of Social Entrepreneurship in Ukraine], Ukrains'kyj Forum Blahodijnykiv, Kyiv, Ukraine.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine “On the basis of social protection of persons with disabilities in Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (Accessed 11 Nov 2024).
8. Sprekli, F. (2011), “Guide to planning a social enterprise”, *Brytan's'ka Rada*, [Online], available at: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/posibnik_z_planuvannya_socialnogo_pidpriemstva.pdf(Accessed 11 Nov 2024).
9. Liubchych, A. and Vrublevs'ka-Misiuna, K. (2021), “Some aspects of the formation and development of social entrepreneurship”, *Pravo ta innovatsijne suspil'stvo*, [Online], vol . 1(16). [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1\(16\)-3](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-1(16)-3).
10. GURT Resource Center (2024), “The project “Civic Action Network in Ukraine” ISC/UCAN announces the completion of its activities“, available at: <https://gurt.org.ua/news/recent/278/>. (Accessed 17 Nov 2024).
11. The Mikhail Bulgakov Museum (2024), available at: <https://bulgakovmuseum.com> (Accessed 17 Nov 2024).

12. GURT Resource Center (2024), “The All-Ukrainian Resource Center for Social Entrepreneurship Development was opened in Kyiv“, available at: <https://gurt.org.ua/articles/15747/> (Accessed 17 Nov 2024).
13. Social Business in UA (2024), available at: <https://socialbusiness.in.ua> (Accessed 17 Nov 2024).
14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), Draft Law of Ukraine “On Social Enterprises“, available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46025 (Accessed 17 Nov 2024).
15. UMAEF (2024), “The social investment program - UMAEF“, available at: <https://umaef.org/uk/programs/impact-investing/> (Accessed 17 Nov 2024).
16. UMAEF (2024), “Annual reports - UMAEF“, available at: <https://umaef.org/uk/media/wmisef-annual-reports/> (Accessed 17 Nov 2024).
17. Fond Skhidna Yevropa (2024), “Social entrepreneurship as an innovative mechanism for addressing social development issues“, available at: <https://oldsite.eef.org.ua/program-project/sotsialne-pidpryyemnytstvo-yak-innovatsijnyj-mehanizm-vyrishennya-pytan-suspilnogo-rozvytku/> (Accessed 17 Nov 2024).
18. Smal', V. and Kokot', V. (2017), *Scho slid znaty pro sotsial'ne pidpryyemnytstvo* [What to know about social entrepreneurship], Partnerstvo dlia rozvytku mist, Kyiv, Ukraine.
19. EdEra (2024), “Social entrepreneurship and competitiveness“, available at: <https://ed-era.com> (Accessed 17 Nov 2024).
20. Social Business in UA (2024), “About the project“, available at: <https://socialbusiness.in.ua/about/> (Accessed 17 Nov 2024).
21. Vinnyts'ka mis'ka rada (2020). “Program for the Development of Social Entrepreneurship in Vinnytsia City ATC for 2020-2022“, available at: <https://2021.vmr.gov.ua/ContentLibrary/b5ae2f52-4d95-4717-a301-c3132844360e/1149/Програма%20розвитку%20СП%20проект%20від%202013.03.pdf> (Accessed 17 Nov 2024).

22. Kokot', V. (2020), *Rozvytok sotsial'noho pidpriumnytstva v Ukraini. Bila knyha*, [Development of social entrepreneurship in Ukraine. White paper], Social Business In UA, Kyiv, Ukraine.
23. Kornets'kyj, A.O. (2019) *Sotsial'ne pidpriumnytstvo: posibnyk dlia vykladachiv kursu* [Social entrepreneurship: a guide for course teachers], Famil'na drukarnia Huss, Kyiv, Ukraine.
24. School of ME (2024), “Active Social Entrepreneurship in Ukraine #ASEU”, available at: <https://schoolofme.me/aseu> (Accessed 21 Nov 2024).
25. Happy Monday (2024), “Ukrainian Social Academy - all about the company”, available at: <https://happymonday.ua/company/ukrayinska-sotsialna-akademiya> (Accessed 21 Nov 2024).
26. Impact Hub Odessa (2024), “Social entrepreneurship: inclusion”, available at: <https://impacthub.odessa.ua/sotsialne-pidpriumnytstvo-inklyuziya/> (Accessed 22 Nov 2024).
27. School of ME (2024), “Social school entrepreneurship”, available at: <http://www.schoolofme.me/sse> (Accessed 21 Nov 2024).
28. Resursnyj tsentr HURT (2024), “18 social school enterprises were founded: The East Europe Foundation summarizes the project results“, available at: <https://gurt.org.ua/news/informator/70333/> (Accessed 21 Nov 2024).
29. Google Docs (2024), “USVF REPORT 2023“, available at: <https://drive.google.com/file/d/1T98Fhx0nCt9t91XczZrDx9LXh6gEKeu9/view> (Accessed 21 Nov 2024).
30. Social Impact Award Ukraine (2024), “History - Social Impact Award Ukraine“, available at: <https://ukraine.socialimpactaward.net/history/> (Accessed 21 Nov 2024).

Стаття надійшла до редакції 14.12.2024 р.